

Зигмунд Фройд

ТОТЕМ И ТАБУ

НЯКОИ СХОДСТВА
В ПСИХИЧНИЯ ЖИВОТ
НА ДИВАЦИТЕ
И НЕВРОТИЦИТЕ

[1912–1913]

превод от немски
Светла Маринова

2013

Sigmund Freud

Totem und Tabu

Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker
1913, Leipzig/Wien

Преводът е направен по първото издание, сравнен с третото, непроменено издание от 1922, Internationaler psychoanalytischer Verlag (Leipzig/Wien/Zürich), както и с издането от 1974, S. Fischer Verlag (Frankfurt am Mein).

Светла Маринова, превод от немски, 2013

© copyright of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

© Давид Иерохам, послеслов, 2013

© Яна Левиева, дизайн, 2013

© издателска къща **К** – Критика и Хуманизъм, 2013

ISBN 978 954 587 174 0

съдържание

ПРЕДГОВОР	<u>7</u>
ПРЕДГОВОР КЪМ ЕВРЕЙСКОТО ИЗДАНИЕ	<u>11</u>
I	
СТРАХЪТ ОТ КРЪВОСМЕШЕНИЕ	<u>13</u>
II	
ТАБУТО И АМБИВАЛЕНТНОСТТА НА ЕМОЦИОНАЛНИТЕ ИМПУЛСИ	<u>39</u>
III	
АНИМИЗЪМ, МАГИЯ И ВСЕМОГЪЩЕСТВО НА МИСЛИТЕ	<u>123</u>
IV	
ИНФАНТИЛНОТО ЗАВРЪЩАНЕ НА ТОТЕМИЗМА	<u>161</u>
—	
НА РАЗСЪН/МВАНЕ <i>Д-р Давид Иерохам</i>	<u>255</u>

ПРЕДГОВОР

Събраните тук четири статии, носещи подзаглавието на тази книга и публикувани в двата първи броя на издаваното от мен списание *Imago*, отразяват първия ми опит да приложа гледни точки и резултати от психоанализата върху неизяснени проблеми на народопсихологията. Следователно те съдържат методическа алтернатива, от една страна, на мащабното произведение на Вунт, което подчинява допусканията и методите на неаналитичната психология на същото намерение, а от друга – на трудовете на Цюрихската психоаналитична школа, която, обратно на Вунт, се стреми да разрешава проблемите на индивидуалната психология посредством привличане на материал от социалната психология.¹ Трябва да призная, че от тези два източника получих най-непосредствените импулси за собствените ми работи.

Недостатъците на последните са ми добре известни. Изобщо не бих искал да засягам онези от тях, които зависят от пионерския характер на тези изследвания. Други обаче трябва да бъдат разяснени малко по-подробно. Обединените тук четири статии

¹ Jung, 1912, 1913.

апелират към интереса на по-широк кръг образовани хора, но всъщност могат да бъдат схванати и оценени от малцината, за които психоанализата като специфичен метод вече не е нещо непознато. Те целят да хвърлят мост между етнологии, езиковеди, фолклористи и др., от една страна, и психоаналитици – от друга, и въпреки това не са в състояние да им дават онова, което им липсва: на първите – задоволително представяне на новата психологическа техника, на вторите – достатъчно владеене на материала, който подлежи на обработка. Затова навярно ще трябва да се задоволят с това да привлекат вниманието и на едната, и на другата страна и да породят очакването по-честите срещи на двете страни да бъдат плодотворни за изследователската работа.

Двете основни теми, от които е съставено заглавието на тази малка книжка – тотемът и табуто – не са разработени в нея по един и същи начин. Анализата на табуто представлява далеч по-обоснован и по-изчерпателен опит за разрешаване на проблема. Изследването на тотемизма се задоволява с това да заяви: засега това е единственото, с което психоаналитичният подход може да допринесе за изясняване на проблемите на тотемизма. Причината за тази разлика е, че всъщност табуто продължава да съществува и в наши дни; макар и негативно схванато и ориентирано към други съдържания, по психологическата си природа то не е нищо друго освен „категорическият императив“ на Кант, който действа като принуда и отхвърля всяка съзнателна мотивация. В противоположност на това тотемизмът е чужда на съвременното ни усещане и

в действителност отдавна отречена и заместена с по-нови форми религиозно-социална институция, която е оставила незначителни следи в религията, нравите и обичаите на съвременните културни народи, и е претърпяла значителни промени дори при онези народи, които и днес не са се отказали от него. Социалният и техническият прогрес в човешката история е успял да навреди далеч по-малко на табуто, отколкото на тотема. Тази книга е дързък опит да се разгадае първоначалният смисъл на тотемизма въз основа на инфантилните следи, които е оставил, на сигналите, чрез които той напомня за себе си в развитието на собствените ни деца. Тясната връзка между тотем и табу указва последващите пътища към застъпената тук хипотеза и ако накрая тази хипотеза се окаже твърде невероятна, то от това не следва отхвърлянето на всяка възможност тя да се приближи повече или по-малко до трудно поддаващата се на реконструкция действителност.

септември 1913 г.

Рим

ТАБУТО И АМБИВАЛЕНТНОСТТА НА ЕМОЦИОНАЛНИТЕ ИМПУЛСИ

1

Табу е полинезийска дума, чийто превод създава трудности, защото вече не разполагаме с понятието, което тя обозначава. При древните римляни то все още е било в употреба, тяхната дума *sacer* означава същото, което означава „табу“ при полинезийците. Освен това думата *ἄγος* при гърците, *Kodausch* при евреите, трябва да е означавала същото, което значи и полинезийското „табу“ и което много народи в Америка, Африка (Мадагаскар), Северна и Централна Азия обозначават с аналогични думи.

За нас думата „табу“ има две противоположни значения: от една страна, означава „свещен“, „осветен“, а от друга – „страшен“, „опасен“, „забранен“, „нечист“. Противоположното на „табу“ се обозначава на полинезийски с думата *noa*, която означава „обичаен“, „общодостъпен“. Така думата запазва нещо от значението на понятието „недостъпен“, като по същество табуто намира израз в забрани и ограничения. Нашето словосъчетание „свещен страх“ до голяма степен се покрива със смисъла на думата „табу“.

Ограниченията на табуто са различни от религиозните или моралните забрани. Те не се обясняват

с повелята на някой бог, а забраняват някак от само себе си; това, което ги отличава от моралните забрани, е обстоятелството, че не са интегрирани в система, която по принцип обявява въздържанията за необходими, като същевременно обосновава тази необходимост. Табуиращите забрани не се обосновават по никакъв начин; техният произход е неизвестен; непонятни за нас, те са саморазбиращи се за онези, които им се подчиняват.

Вунт (Wundt, 1906, 308) определя табуто като най-стария неписан кодекс на човечеството. Приема се най-общо, че табуто е по-старо от боговете и прераща към времената, предшестващи всяка религия.

Тъй като, за да подложим табуто на психоаналитично изследване, се нуждаем от неговото безпристрастно представяне, ще цитирам откъс от статията „Табу“ в Енциклопедия Британика²⁰, написана от антрополога Норткаут Томас.

„Строго погледнато, табуто обхваща само а) свещения (или нечист) характер на лица или предмети, б) вида на ограничението, което произтича от тази характеристика, и в) светостта (или нечистотата), която произтича от нарушаването на тази забрана. В Полинезия противоположното на табуто се нарича *ноа*, което означава ‘обичайно’ или ‘общодостъпно’...“

„В по-широк смисъл могат да се разграничат различни видове табута: 1) *естествено*, или директно табу, което е резултат от действието на тайнствена

²⁰ *Encyclopaedia Britannica*, 11-о издание, 1910-11. Вж. на същото място и най-важните библиографски данни.

сила (*мана*), която тегне върху човек или предмет; 2) *препредадено*, или индиректно табу, също произтичащо от тайнствена сила, което обаче е или а) придобито, или б) пренесено от жрец, вожд или друг посредник; и накрая 3) табу, което е междинен вариант на първите два типа, когато са налице и двата фактора, примерно, когато мъжът си присвоява жената...“ Названието „табу“ се използва за обозначаване и на други ритуални ограничения, но всичко онова, което наричаме по-скоро религиозна забрана, не би трябвало да се причислява към табуто.

„Табуто може да има най-различни цели: Директните табута целят а) охрана на важни лица (вождове, жреци) и предмети и др. п. от възможни беди; б) защита на слабите (жени, деца и обикновени хора като цяло) от могъщата мана (магическата сила) на жреците и вождовете; в) защита от опасностите, произтичащи от контакта с трупове, с консумирането на определени ястия и т.н.; г) гарантиране на безпроблемното осъществяване на важни жизнени събития като раждане, инициация на мъжете, брак, сексуални практики; д) защита на човешките същества от могъществото или гнева на боговете и демоните²¹; е) предпазване на неродените и малките деца от най-различни опасности, които са следствие от особената им сугестивна зависимост от техните родители например, когато чрез удоволствието от определени действия или консумацията на определени храни те биха могли

²¹ Тази употреба на табуто може да се игнорира, тъй като не спада към първоначалните употреби в този контекст.

да пренесат някои особени качества върху децата си. Друга употреба на табуто цели защита на имуществото на даден човек, на неговите сечива, на неговата нива и т.н. от крадци...“

Наказанието за престъпването на дадено табу вероятно първоначално е резултат от някаква вътрешна, автоматично действаща нагласа. Нарушеното табу само си отпъщава. Ако към това се прибавят и представите за богове и демони, с които табуто е обвързано, тогава се очаква автоматично наказание, произтичащо от властта на божеството. В други случаи, вероятно в резултат от по-нататъшното разгръщане на понятието, обществото се нагърбва с наказанието на смелчагата, който с действията си е дръзнал да изложи събратията си на опасност. В този смисъл първите наказателни системи, които човечеството е създавало, произтичат от табуто.

„Онзи, който е нарушил дадено табу, сам се е превърнал в табу...“ Някои опасности, произтичащи от нарушаването на табуто, могат да бъдат прогонени чрез покаяния и пречистващи церемонии.

Смята се, че табуто произтича от особена магическа сила, присъща на отделни хора и духове, която може да прониква през неодушевени предмети. „Хората или нещата, които са табу, могат да се сравнят с наелектризирани предмети; те са носители на страшна сила, която се предава чрез допир до тях и освобождаването ѝ води до пагубни последици, ако тялото, предизвикало това освобождаване, е прекалено слабо, за да ѝ противостои. Следователно, за да бъде нарушено

табуто, това зависи не само от интензивността на магическата сила, присъща на табуирания обект, но и от силата на маната, която се противопоставя на тази сила от страна на нарушителя на табуто. Така например кралете и жреците са носители на неумоверна сила и да влязат в непосредствен контакт с тях, би означавало смърт за онези, които са им подвластни. Но един старейшина например, или някой груг, който притежава повече от обикновената мана, може без проблем да влиза в контакт с тях и тези посредници на свой ред могат да си позволят близост със своите подчинени, без да ги излагат на опасност... Значението на препрегадените табута също зависи от маната на човека, от когото произлизат; ако табуто се налага от крал или жрец, то има далеч по-голяма сила, отколкото ако се налага от обикновен човек...“

Възможността табуто да се предава, вероятно е онази негова характеристика, която е дала основания да се търсят начини за неговото премахване чрез изкупителни церемонии.

Има постоянни и временни табута. Постоянни табута са жреците и вождовете, към тях спагат и мъртвите, както и всичко, което някога им е принадлежало. Временните табута се свързват с определени състояния – като менструацията и следродилния период, със статута на воините преди и след експедиция, с дейности като лова и риболова и груги подобни. Подобно на църковния интердикт, всеобщото табу може да бъде наложено върху обширен район и да упражнява въздействието си в продължение на много години.

Доколкото съм в състояние правилно да преценя впечатленията на моите читатели, бих се осмелил да кажа, че след всичко изложено дотук за табуто те все още не са си изградили ясна представа за него и не са го осмислили достатъчно. Това положително се дължи на недостатъчната информация, която са получили от мен и на липсата на каквито и да са разяснения относно отношението на табуто към суеверието, вярата в прераждането на душата и религията. Опасявам се обаче, че по-обстойното описание на това, което вече е известно за табуто, би довело до още по-голямо объркване, а мога да гарантирам, че нещата наистина са много неясни. Става дума следователно за редица ограничения, на които тези примитивни народи се подлагат; различни неща са забранени, те не знаят защо, дори не им хрумва да си зададат този въпрос, а се подчиняват на забраните, приемайки ги като нещо саморазбиращо се, и са убедени, че тяхното нарушаване от само себе си ще бъде наказано по най-суров начин. Налице са надеждни свидетелства за това, че неволното престъпване на подобна забрана действително е било автоматично наказвано. Неволният нарушител, който например е ял от месото на някое забранено животно, изпада в дълбока депресия, живее в очакване на смъртта си и впоследствие наистина умира. Забраните най-често ограничават желанието за удоволствия, свободата на придвижване и общуване; в някои случаи те изглеждат смислени и е очевидно, че имат значението на въздържание и отказ; в други случаи тяхното съдържание е абсолютно неразбираемо, отнасят се до незначителни дреболии и изглеждат чисто формални.

В основата на всички тези забрани, изглежда, е залегнало нещо, подобно на „теория“, според която забраните сякаш са необходими, защото на определени лица и неща е присъща опасна сила, която се предава чрез допир с обекта, в който се е вселила, и се разпространява като един вид зараза. Взема се под внимание и количественото измерение на тази опасна сила. Тя не е равномерно разпределена между лицата и предметите, заредени с нея, и опасността зависи от степента, в която човек или предмет е зареден с нея. Най-странното е, че който веднъж е престъпил подобна забрана, сам се превръща в нещо забранено, сякаш е поел върху себе си целия този опасен заряд. Тази сила е присъща на всички по-специални лица като крале, жреци, новородени, на всички изключителни състояния като телесните, напр. менструация, пубертет, раждане, на всички нещастия като болест и смърт, както и на всичко, което е свързано с тях, благодарение на способността на тази сила да заразява или да се разпространява.

С „табу“ обаче се обозначава всичко, което е носител или източник на това тайнствено свойство – както лицата, така и местата, предметите и мимолетните състояния. „Табу“ се нарича също така и забраната, която произтича от това свойство, и накрая – в буквалния смисъл на думата – „табу“ означава нещо, което е свещено, извисяващо се над обикновеното, и едновременно с това е опасно, нечисто, зловещо.

В тази дума и в системата, която тя обозначава, намира израз един аспект на душевния живот, който, струва ми се, продължаваме да не разбираме. Първо трябва да кажем, че пътят за разбирането на този

НА РАЗСЪН/МВАНЕ

Д-р Давид Иерохам

На един от психоаналитичните конгреси...:

Провежда се във Ваймар, а на втория ден Фройд скромно прочита допълнението към случая „Председателят Шребер“¹. Събитието има историческа значимост, тъй като за пръв път д-р Зигмунд Фройд допуска, че несъзнаваното съдържа не само инфантилен материал, но и останки от първобитния човек. В същия текст той говори за тотемизма, както и за това, че „митообразуващите сили на човечеството не са престанали да съществуват, а и днес произвеждат в невротите същите психични продукти, каквито са произвеждали в дълбока древност... същото важи и за религията“².

За момента само ще добавим, че отношенията му с Карл Юнг са все още приятелски; но за това – по-късно.

¹ Фройд, З., *Председателят Шребер*, 4 т. от „5-те случая“, изд. къща КХ – Критика и Хуманизъм, изд. къща Стигмати, 2012, превод Анета Иванова, Владимир Теохаров, редакция Нина Николова.

² Цит. произв., 116-7.

Едно иронично предположение

Питаме се защо един лекар, който работи с пациенти, страдащи от различни психични проблеми, се опитва, развивайки идеи за обществото, културата, произхода на религиите, бъдещето и настоящето, да се включи в разговора за човека и историята на цивилизацията.

Струва ми се, че в работата с другия винаги, отново и отново, се пресътворяват истории, или по-скоро двамата, пациент и терапевт, стават съавтори на две истории. Едната, по-явната, е „фалическата“ история на пациента, а другата, малко по-забулена и загадъчна, е историята на неговото лечение. Действието се случва в атмосферата на т.нар. „трансфер“ – една сцена, на която се преживяват и тълкуват отношенията на пациента, от раждането му нататък, с всички основни фигури и всички, обхванати в процеса на терапия събития от живота му. Терапевтът е партньор, превъплъщаващ се в различни роли, отредени му от пациента, но и съучастващ в изграждането на тази драма. Понякога той поема ролята на „помощен аз“ (подкрепяща или антагонистична роля), а друг път „играе“ коментатор, подобно на хора в древногръцката трагедия – тълкуващ или отразяващ постъпките на героя и провиждащ последствията от тях. Процесът е ограничен във времеви рамки и правила-табута, които различават терапевтичната сцена от житейската и имат за цел да създадат атмосфера на изследване, чийто резултат би трябвало да бъде, от една страна, разбиране на себе си, а от друга, подобряване на живота на пациента. В това взаимодействие се отразяват не

само индивидуалните, но и обществените характеристики, както и начините на реагиране на участниците спрямо тях. Тези начини са свързани с възпитанието, с традициите и обичаите на всяка общност, но отразяват и забраните и разрешенията, законите и затрудненията на обществото, в което живеят и пациентът, и терапевтът.

Можем да кажем, че символите, които носим в несъзнаваното си и които проникват в сънищата и в психичните ни симптоми, се приютиват в културата, в която живеем, за да ни дадат възможност да я тълкуваме, включително и психоаналитично. Това според нас е и причината Зигмунд Фройд да се обърне в текстовете си към културата, в която пребиваваме.

Истории от думи или истории от образи

По-важното е, че в диалога между тези двама души, пациент и терапевт, се раждат образи, които започват да говорят и обясняват, сценично и визуално, винаги недостигащия за описване на човешкото преживяване език. В тези образи се отразява както начинът на мислене на индивида, така и цялата човешка култура. Това обаче е идеалният вариант на терапията. Всъщност самият Фройд признава, че не е сигурен в работата си с пациента, че аналитикът в него спи, и т.н. Но спящият, както и будният винаги сънуват и може би това е гаранцията, че те са живи.

Същевременно терапевтичните сесии са потопени в преживявания на отношенията, както и на истории, свързани с тези отношения, някои от симптомите се повтарят, но историите, стоящи зад тези симптоми, или по-точно това, което последните символизират, по-често са строго индивидуални. За да си представим обаче каква е историята, на нас ни е необходимо образно и сценично мислене. Разбирането от пациента на собствените му преживявания също е процес на изграждане на образно и сценично мислене или отключване на способности за такова. Терапевтът не само трябва да слуша пациента – даже когато не го вижда и е с гръб към него, но е желателно и да си представя това, което е чул. За тази цел психотерапевтът трябва да въобрази и да положи пациента, а и себе си, в някакъв контекст; при Фройд това е контекстът на културата.

През въпросната година (1912-1913) той казва, че не му върви в терапията. Може би има предвид точността на интерпретациите; може би – времето, което избира за тях; или пък намирането на терапевтична дистанция между него и пациента; или някакъв недостиг във въображението, което не му подава достатъчно наситени с енергия образи и картини, за да бъде съавтор на сценарията на пациента, но от друга перспектива. Струва ми се, че последната причина е най-любопитна.

Трябва да се отбележи, че още от началото на творчеството си Фройд е изключително ангажиран и вълнуващ се от делничния, културен и политически живот. Тук трябва да споменем трудовете му, свързани с неклиничните проявления на несъзнаваното в ежедневието – грешките, вицовете, които, трябва да

серия Зигмунд ФРОЙД

5—ТЕ СЛУЧАЯ

съвместни издания на **КС** и *Сигман*:

(1)
Дора

Фрагмент от анализата на един случай на хистерия
[2009]

(2)
Човекът плъх

Бележки относно един случай на натраплива невроза
[2010]

(3)
Малкият Ханс

Анализ на фобията на едно петгодишно момче
[2011]

(4)
Председателят Шребер

Психоаналитични бележки върху един автобиографично
описан случай на параноя
(*Dementia paranoides*)
[2012]

(5)
Човекът вълк

Из историята на една инфантилна невроза
[2013]